

فرا تحلیل عوامل مؤثر بر آگاهی از حقوق شهروندی در بین ایرانیان

۲۶۹

مقدمه: حقوق شهروندی مجموعه‌ای از قواعد حاکم در اجتماع در ارتباط با سیاست، نهادها، دولت‌ها و جامعه مدنی است. هدف اصلی این پژوهش، بررسی عوامل مؤثر بر آگاهی از حقوق شهروندی با استفاده از شیوه فراتحلیل است.

روشن‌روش اجرای پژوهش فراتحلیل کمی با هدف انسجام‌بخشی، مرور نظام‌مند و یکدست‌سازی مطالعات صورت‌گرفته در یک زمینه حقوق شهروندی بود. جامعه آماری این پژوهش ۳۲ پژوهش از پژوهش‌های صورت‌گرفته در سالهای ۱۴۰۰-۲۰۰۴ بود که ۲۸ نمونه سند پژوهشی متناسب با ملاکهای فراتحلیل کمی (ضریب همبستگی، حجم نمونه، سطح معنی‌داری، کیفیت پژوهش، اعتبار و روایی پژوهش و پیمایش)، با هدف ترکیب و شناسایی میزان تأثیر آن انتخاب شدند.

یافته‌ها: بین عوامل سیاسی (مشارکت سیاسی، گرایش سیاسی، آگاهی سیاسی، اعتماد سیاسی)، فرهنگی (آگاهی اجتماعی از حقوق، آموزش حقوق شهروندی، مصرف رسانه‌ای، سرمایه فرهنگی)، اجتماعی (اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی) و متغیرهای زمینه‌ای (سطح تحصیلات، سن، پایگاه اقتصادی-اجتماعی) با میزان آگاهی از حقوق شهروندی رابطه وجود دارد. اندازه اثر عوامل اجتماعی، زمینه‌ای، فرهنگی و سیاسی بر آگاهی از حقوق شهروندی به ترتیب بیشتر است که مجموع این عوامل توانسته‌اند ۰/۲۰ درصد از تغییرات آگاهی از حقوق شهروندی را تبیین کنند.

بحث: افزایش میزان مشارکت مردم در حوزه‌های سیاسی و اجتماعی زمینه را برای گسترش آگاهیهای سیاسی شهروندان فراهم می‌کند. تقویت اعتماد سیاسی شهروندان به نظام سیاسی، توسعه حقوق شهروندی را به همراه خواهد داشت. آموزش حقوق شهروندی زمینه افزایش آگاهیهای سیاسی-اجتماعی را فراهم می‌کند. بهره‌مندی از رسانه‌های جمعی و تقویت سرمایه‌های فرهنگی موجب تقویت اعتماد اجتماعی، افزایش مشارکت و انسجام اجتماعی می‌شود و بستر لازم را برای توسعه حقوق شهروندی و برقراری و افزایش مؤلفه‌های حقوق شهروندی فراهم می‌کند. در کنار همه این ضرورتها، تحصیلات، سن و پایگاه اقتصادی-اجتماعی افراد هم در افزایش آگاهی مردم از حقوق شهروندی و برقراری مؤلفه‌های حقوق شهروندی مؤثر است که لازم است مورد توجه قرار گیرد.

۱. اکبر ذوالفقاری

دکتر علوم سیاسی-توسعه، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
(نویسنده مسئول)

<akbarzolfaghari@pnu.ac.ir>

۲. طاه‌ها عشایری

دکتر جامعه‌شناس، گروه تاریخ و جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

واژه‌های کلیدی:

اعتماد سیاسی، حقوق شهروندی، سرمایه اجتماعی، فراتحلیل.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۴

Meta-Analysis of Factors Affecting Awareness of Citizenship Rights among Iranians

▶ **1- Akbar Zolfaghari**
Ph.D. in Political Science-
Development, Faculty of
Social Sciences, Payam
Noor University, Tehran.
(Corresponding Author)
<akbarzolfaghari@pnu.ac.ir>

▶ **2- Taha Ashayeri**
Ph.D. in Sociology,
Department of History
and Sociology, Faculty of
Social Sciences, University
of Mohaghegh Ardabili,
Ardabil, Iran.

Introduction: Citizenship rights refers to a set of rules governing society in relation to politics, institutions, governments, and civil society. The main purpose of this study is to investigate the factors affecting the awareness of citizenship rights using meta-analysis.

Method: The mechanism of conducting the research is meta-analysis-quantitative. The purpose of this method is to integrate, systematically review and standardize studies conducted in a specific field of research. The statistical population (materials) of this research comprises 32 research studies conducted in the years 1383-1400, of which 28 samples of research documents were found to be in accordance with the criteria of quantitative meta-analysis (correlation coefficient, sample size, significance level, research quality, validity of research, and survey).

Finding: The results show that between political factors (political participation, political orientation, political awareness, and political trust), cultural (social awareness of rights, citizenship rights education, media consumption, and cultural capital), social (social trust, social participation, and social cohesion) and contextual variables (level of education, age, and socio-economic status) were found to have a significant relationship with the level of awareness of citizenship rights.

Discussions: Increasing the level of people's participation in the political and social spheres provides the basis for expanding the political awareness of citizens. Strengthening citizens' political trust in the political system would lead to the development of citizenship rights. Education of citizenship rights provides the basis for increasing political-social awareness.

Keywords:

Political trust, Citizenship rights, Social capital and Meta-analysis

Received: 2021/01/24

Accepted: 2022/14/24

Citation: Zolfaghari A, Ashayeri T. (2022) Meta-Analysis of Factors Affecting Awareness of

Citizenship Rights among Iranians. *refahj*; 22 (86) :269-312

URL: <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-3837-en.html>

 <http://dx.doi.org/10.32598/refahj.22.86.3211.1>

Extended Abstract

Introduction

Citizenship rights refer to a set of rules governing the relations of individuals in a society, such rights are part of the inherent and inalienable rights of human beings and are inalienable and indivisible as well, which belong to the citizens of a country regardless of their color, ethnicity, race, religion, and class. Marshall considers citizenship as a kind of social status granted to individuals, according to which individuals enjoy equal status, rights, and duties, regardless of cultural differences. According to Marshall, the threefold citizenship rights have undergone various historical-evolutionary stages in the West over the past 250 years. Awareness of citizenship rights makes citizen participation in national and urban affairs more stable, continuous and responsible, and more productive. Awareness of citizens' rights and obligations also provides the ground for performing mutual duties and will cause citizens to be accountable and responsible towards managers and officials.

Methods:

The present study is a quantitative and meta-analysis research study. While conducting a meta-analysis, composition, coherence and uniformity of studies conducted in a specific field should be taken into account. It is a statistical technique used for systematic review that combines the results of a large number of studies to quantify the average effect of a particular technique. The statistical population of the present study (materials) comprises all the research studies conducted in Iran in the years 1379 to 1397 on the subject of citizenship rights which have been registered in the scientific databases of SID University Jihad, Noormags specialized journals database, Magiran National Database. From among more than 32 research studies on "citizenship rights", 20 research documents were selected in accordance with quantitative meta-analysis criteria (correlation coefficient, sample size, significance level, research quality, validity and validity of the research, and survey). After initial classification, typology and description of the studies, finally the research variables, which have been repeated more than twice in the studies, were entered into CMA2 to determine the effect size and its correlation coefficient.

Findings:

The results of the correlation coefficient combination of variables are indicated in Table 5 ..

Table 5: Correlation Coefficient and Size of the Combined Effect of Research Variables

Variable	Type of effect	Statistical report					Assumption of heterogeneity			
		Effect size	lower	upper	Z	sig	Q	sig		
Political variable	Political participation	random	0.517	0.158	0.533	3,135	0.000	98,785	0.000	
	Political orientation	random	0.427	0.293	0.544	5,791	0.000	143,003	0.000	
	Political Awareness	rand	0.317	0.345	0.656	1,579	0.004	122,082	0.000	
Whole political variable		random	0.396	0.303-	0.737	4,815	0.000	237,538	0.000	
Legal variable	Social awareness of rights	random	0.506	0.327	0.652	3,977	0.000	91,256	0.000	
	Citizenship rights education	random	0.480	0.117	0.742	2,589	0.004	248,018	0.000	
Whole legal variable		random	0.533	0.269	0.641	6,859	0.000	65,987	0.001	
Fund	Economic capital	random	0.369	0.101	0.541	2.84	0.005	318,236	0.000	
	Cultural capital	random	0.716	0.325	0.434	10,355	0.001	17,699	0.001	
	Social capital	social trust	random	0.379	0.147	0.523	3,308	0.001	9,430	0.006
		social participation	random	0.672	0.274	0.826	3,194	0.001	531,088	0.000
		Social status	random	0.380	0.074	0.774	2,254	0.024	36,430	0.000
Total social capital		random	0.274	0.291	0.536	6,418	0.000	22,634	0.001	

Variable	Type of effect	Statistical report					Assumption of heterogeneity		
		Effect size	lower	upper	Z	sig	Q	sig	
Total capital effect	random	0.651	0.366	0.752	15,647	0.003	92,552	0.000	
Sociability	Society of	Fixed	0.459	0.034-	0.341	3,316	0.001	0.622	0.430
	Use of media	random	0.418	0.232	0.482	5,159	0.000	8,617	0.003
Whole sociability	random	0.422	0.141	0.635	0.9.364	0.000	19,674	0.007	
Variable time cost	Level of Education	random	0.494	0.266	0.771	2,664	0.000	195,314	0.000
	Age	random	0.392	0.116	0.450	3,207	0.001	5,971	0.014
Varying the total cost	Fixed	0.378	0.096	0.714	6,356	0.000	1,254	0.327	

The findings show that:

Total political variable effect: 0.396 = Effect size

- The variable of political participation at the level of P-0.000 = has a significant effect on citizenship rights and has appeared to explain 0.517% of the changes of the dependent variable;
- The variable of political orientation at the level of P-Value = 0.000 has a significant effect on citizenship rights and has been able to explain 0.427% of the changes in the dependent variable;
- The political awareness variable at the level of P-0.004 has a significant effect on citizenship rights and has been able to explain 0.317% of the changes in the dependent variable;

Total legal variable effect: 0.533 = Effect size

- The variable of social awareness of rights at the level of P-0.000 = has a sig-

nificant effect on citizenship rights and has appeared to explain 0.506% of the changes in the dependent variable.

- The variable of citizenship rights education at the level of P-0.004 has a significant effect on citizenship rights and has been able to explain 0.480% of the changes of the dependent variable with total effect of capital variable: 0.651 = Effect size;
- The economic capital variable at the level of P-Value = 0.005 has a significant effect on citizenship rights and has been able to explain 0.369% of the changes in the dependent variable;
- The variable of cultural capital at the level of P-Value = 0.001 has a significant effect on citizenship rights and has been able to explain 0.716% of the changes in the dependent variable;
- The social capital variable at the level of P-0.000 has a significant effect on citizenship rights and has been able to explain 0.274% of the changes in the dependent variable with total effect of sociability variable: 0.422 = Effect size;
- The socialization variable at the level of P-Value = 0.001 had a significant effect on citizenship rights and was able to explain 0.459% of the changes in the dependent variable;
- Media consumption variable at the level of P-Value = 0.000 has a significant effect on citizenship rights and has been able to explain 0.418% of the changes in the dependent variable with total effect of background variable: 0.378 = Effect size;
- The variable of education at the level of P-Value = 0.000 has a significant effect on citizenship rights and has been able to explain 0.494% of the changes in the dependent variable; and
- The age variable at the level of P-Value = 0.001 had a significant effect on citizenship rights and was able to explain 0.392% of the changes in the dependent variable.

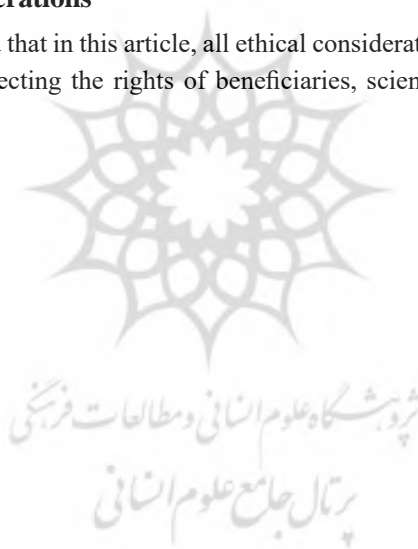
Discussion

Citizenship rights are among the emerging concepts that are closely related to other concepts such as citizen awareness. Just as the conscious and active citizens of any community who are themselves important assets of any community, are as much

aware of their rights as they are of other social issues, it also shows the importance that governments for their members providing them with a self-governing community; thus, despite the novelty of such a concept, which some even consider as a loan that is the product of the modern world and the process of modernity, its role and importance should not be ignored. In order to study such a new phenomenon, researchers have tried to examine each of the angles of the subject. From the total results of researchers in the field of civil rights, we can mention the summary of the inferential results of the present study: political variables include (political participation, political orientation, and political awareness), legal (social awareness of law and citizenship education), capital (economic, cultural capital, and social), sociability (sociability and media consumption), and context (education and age).

Ethical Considerations

It should be noted that in this article, all ethical considerations, including referencing sources, respecting the rights of beneficiaries, scientific integrity, etc., have been observed.

مقدمه

ارزشها و فضائل شهروندی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های فرهنگ شهروندی، مجموعه جهت‌گیریها و گرایشهای شهروندی است که افراد فراتر از التزام قانونی و بر اساس اخلاق و فضایل عام‌گرا در جامعه مدنی متعهد به رعایت و پذیرش درونی آنها می‌شوند. از جمله مهم‌ترین این ارزشها احساس مسئولیت و تعهد به خیر جمعی، رعایت و احترام به حقوق دیگران و پذیرش دموکراسی در روابط اجتماعی هستند. مؤلفه‌های فضیلت مدنی، هویت شهروندی، احساس شهروندی و اخلاق شهروندی نشانگر میزان اهمیت شهروندی هستند. در این میان، حقوق شهروندی مجموعه قواعد حاکم بر روابط اشخاص در جامعه و جزء حقوق ذاتی و فطری انسانهاست و غیرقابل انتقال و تجزیه‌ناپذیر است و به تابعان یک کشور فارغ از رنگ، قومیت، نژاد، دین و طبقه‌شان تعلق می‌گیرد.

تامس هامفری مارشال شهروندی را نوعی موقعیت اجتماعی اعطاشده به افراد یک جامعه می‌داند که به‌موجب آن تمامی افراد صرف‌نظر از تفاوت‌های فرهنگی، از جایگاه، حقوق و وظایف برابر که توسط قانون حمایت و تثبیت‌شده، برخوردارند (شیرعلیزاده و همکاران، ۲۰۱۴). این مفهوم از موضوعات اساسی مرتبط با کیفیت زندگی اجتماعی انسانها در عصر مدرن است. تحولات تاریخی و نوسانات زندگی اجتماعی بشر و روابط افراد با دولتها و دولتمردان به نقطه‌ای رسید که ضرورت وجود قواعدی برای تعیین استانداردهای قابل قبول برای تأمین شرایط مناسب در روابط اجتماعی و روابط دولت با شهروندان احساس شد (قهرمانی و داوودپور، ۲۰۱۵).

حقوق شهروندی از جمله مفاهیم نوپدید است که مارشال آن را دارای سه حوزه اصلی ۱. حقوق مدنی (آزادیهای فردی، آزادی بیان، حق مالکیت، حق دادرسی و عدالت) که به حقوق فرد در قانون اطلاق می‌شود؛ ۲. حقوق سیاسی (حق رأی، حق شرکت در انتخابات،

حق مشارکت سیاسی) و ۳. حقوق اجتماعی (حق بهره‌مندی از امنیت، رفاه اجتماعی و خدمات مدنی) می‌داند.

حقوق سه‌گانه شهروندی در ۲۵۰ سال گذشته در غرب مراحل تحولی - تاریخی متفاوتی را پشت سر گذاشته است (گیدنز، ۲۰۰۲). طبق این مفهوم چهار عنصر اصلی هویت ملی، تعلقات اجتماعی، فرهنگی و فراملیتی، از عوامل اصلی نظام اثربخش حقوقی و مشارکت سیاسی و مذهبی و دارای ارتباط نظام‌دار با یکدیگر و با مفاهیم اصلی شهروندی هستند (طالب‌زاده و فتوحی‌واجارگاه، ۲۰۰۳). از نظر یورگن هابرماس و در اندیشه سیاسی اجتماعی معاصر، این حوزه نوپدید به‌عنوان حوزه عمومی و جامعه مدنی مطرح شده است. در بافت حوزه عمومی و جامعه مدنی است که افراد نقش شهروندی پیدا می‌کنند.

در نقش شهروندی فرد به‌عنوان عضو تمام جامعه خود است و شأن حقوقی ویژه‌ای دارد (هزارجریبی و امینان، ۲۰۱۱). در واقع، از نگاه هابرماس شهروندی با آنچه وی عرصه عمومی می‌نامد روابط تنگاتنگی دارد. هابرماس عرصه عمومی را قلمرویی از حیات اجتماعی می‌داند که در آن بتوان چیزی را در برخورد با افکار عمومی شکل داد. وقتی که شهروندان درباره مسائل موردعلاقه عمومی و منابع عمومی به‌گونه‌ای آزاد و بدون قیدوبندند - یعنی با تضمین آزادی اجتماعات، آزادی بیان و چاپ و نشر افکارشان با یکدیگر مشورت و کنکاش می‌کنند - در واقع به‌صورت پیکره عمومی عمل می‌کنند (هابرماس، ۲۰۰۲).

بیان مسئله

گفتمانهای شهروندی، بعد از سال ۱۹۴۵ با تحلیلهای جامعه‌شناختی مارشال دچار دگرگونی شد. طرح نظری مارشال پاسخی به چالش میان سرمایه‌داری و دموکراسی در دل دولت رفاه است. مسئله مهم آن برقراری مصالحه و پیوند میان مؤلفه‌های کلیدی نظام اقتصادی سرمایه‌داری یعنی طبقه اجتماعی و بازار و نظام سیاسی دموکراسی یعنی مشارکت

همگانی و برابری حقوقی در جامعه مدرن است. به‌طور خلاصه حل چالش وجود طبقات اجتماعی و تفاوت طبقاتی از سویی و ضرورت تقویت تعهدات اجتماعی-سیاسی همه اعضای جامعه به‌نظام اجتماعی از سوی دیگر در طرح شهروندی مارشال بحث شده است (توسلی و نجاتی حسینی، ۲۰۰۴).

از دید مارشال شهروندی موقعیتی است که به همه اعضای یک جامعه اعطا می‌شود. تمام افرادی که این موقعیت را دارا هستند با توجه به حقوق و وظایف اعطاشده به آنها با یکدیگر برابرند. هیچ اصل جهان‌شمولی وجود ندارد که تعیین کند آن حقوق و وظایف چیستند، اما جوامعی هستند که در آنها شهروندی آرمانی خلق می‌کنند که دستیابی به آن قابل‌اندازه‌گیری است و می‌توان تمایلات افراد را به‌سوی آن سوق داد (هزارجریبی و امایان، ۲۰۱۱).

تالکوت پارسونز شهروندی را نتیجه ظهور جامعه سرمایه‌داری صنعتی و تغییراتی که در این جوامع رخ داده است، می‌داند. مثلاً شهری‌شدن و عقلانیت بستر مناسبی را برای این پدیده به وجود آورده است. وی با مینا قرار دادن متغیرهای الگویی عام‌گرایی و جامعه مبتنی بر قرارداد عرفی و مدنی تصویری از شهروندی به‌عنوان کردار اجتماعی معطوف به عضویت اجتماعی و انسجام عرضه می‌کند (توسلی و نجاتی حسینی، ۲۰۰۴). ریشه شهروندی به پولیسهای یونانی و دولت‌شهرهای روم باستان برمی‌گردد. در آن دوران، شهروندی هم به معنای عضویت در یک اجتماع سیاسی بود و هم به معنای برخورداری از یک دسته حقوق. ازجمله آنها حقوق برخورداری از یک شغل یا منصب و حق دادخواهی و دسترسی به دادگاههای شهروندی در پولیسهای یونانی با مشارکت سیاسی و فعالیت در اداره امور شهر یا پولیس، بود.

با گسترش امپراتوری روم، به علت وسعت سرزمین و امکان‌پذیر نبودن مشارکت مستقیم شهروندان در اداره امور، مفهوم شهروندی ارتباطش را با مشارکت سیاسی از دست داد و به یک محافظت قضایی یا حق دادرسی قضایی تبدیل شد (فالکس، ۲۰۲۰). پارسونز با

تبیین نظری گسترش مفهوم شهروندی در دولت دمکراتیک، به قضیه آمریکاییان آفریقایی تبار در دوره اوج جنبش حقوق مدنی پرداخت (استونز، ۲۰۱۷). وی دو موضوع مرتبط با یکدیگر را مطرح کرد: عوامل تاریخی که مانع اعطای شهروندی کامل به اروپاییان آفریقایی تبار می‌شد و نیروهایی که ظاهراً موافق در نظر گرفتن آنها در حکم شهروند کامل بودند (کیویستو، ۲۰۰۹). پس شهروندی باید بر مبنای وظایف اجتماعی تعریف شود. در اینجا نیز این امر لزوماً به معنای فراموش کردن حقوق نیست؛ بلکه نشان می‌دهد که وظایف بنیادی تر است (پین، ۲۰۰۱).

آگاهی از حقوق شهروندی موجب می‌شود که مشارکت شهروندان در امور کشوری و شهری از مراتب پایداری، استمرار و مسئولیت‌پذیری بیش‌تری برخوردار گشته و مثمر‌تر باشد؛ در غیر اینصورت آنها را نسبت به هنجارهای اجتماعی بی‌تفاوت می‌کند (عشایری و همکاران، ۲۰۱۷). همچنین آگاهی از حقوق و تعهدات شهروندی، زمینه انجام وظایف دوجانبه را فراهم می‌کند و باعث پاسخ‌خواهی و حساب‌کشی شهروندان از مدیران و مسئولان خواهد شد. حق شهروندان ایران در منشور حقوق شهروندی شامل «حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی»، «حق کرامت و برابری انسانی»، «حق آزادی و امنیت شهروندی»، «حق مشارکت در تعیین سرنوشت»، «حق اداره شایسته و حسن تدبیر»، «حق آزادی اندیشه و بیان»، «حق دسترسی به اطلاعات»، «حق دسترسی به فضای مجازی»، «حق حریم خصوصی»، «حق تشکل، تجمع و راهپیمایی»، «حق تابعیت، اقامت و آزادی رفت‌وآمد»، «حق تشکل و برخورداری از خانواده»، «حق برخورداری از دادخواهی عادلانه»، «حق اقتصاد شفاف و رقابتی»، «حق مسکن»، «حق مالکیت»، «حق اشتغال و کار شایسته»، «حق رفاه و تأمین اجتماعی»، «حق دسترسی و مشارکت فرهنگی»، «حق آموزش و پژوهش»، «حق محیط‌زیست سالم و توسعه پایدار» و «حق صلح، امنیت و اقتدار ملی» هستند.

حقوق شهروندی و مطالعه درباره عوامل مؤثر بر آن در میان ملتها، به دلیل اثرگذاری آنها بر فرایند سیاست، قانون، مشارکت اقتصادی و اجتماعی امری الزامی است. شکل‌گیری حکمرانی خوب، کاهش فاصله بین دولت-ملت، تقویت اعتماد نهادی سیاسی، ایجاد همگرایی ملی و بهبود سرمایه اجتماعی در سطح کلان، میانه و خرد، بستگی به میزان آگاهی شهروندان از حقوق اجتماعی است که هر ملتی متناسب با بافت فرهنگی، سازوکارهای جغرافیایی و عرف و هنجار خود تدوین کرده است. از مهم‌ترین اهداف نظام تعلیم و تربیت، پرورش شهروندانی آگاه به حقوق و وظایف خود و همچنین متعهد در قبال جامعه است. هر جامعه‌ای برای دستیابی به سطوح بالای توسعه‌یافتگی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی نیازمند برخورداری از نیروی انسانی سالم، آموزش‌دیده و آگاه به حقوق اجتماعی، سیاسی و شهروندی خود است. آگاهی و دستیابی جامعه به حقوق شهروندی در یک پروسه کوتاه‌مدت یک‌ساله و یا حتی یک دهه مقدور نیست. بلکه آموزش و آشناسازی از حقوق شهروندی به‌عنوان یکی از الزامات و پیش‌فرضهای توسعه انسانی، اجتماعی و سیاسی است که بایستی به شکلی در نظام اجتماعی، خانوادگی، نظام آموزش و پرورش، دانشگاهها، سازمانهای مردم‌نهاد نهادینه شود. اما آنچه روشن است با توجه به ساختار و محتوای نظام آموزش و پرورش و طولانی‌بودن مدت برنامه‌های آموزشی برای نسل کودکان، نوجوانان و جوانان نسبت به سایر نهادها و سازمانهای دولتی و غیردولتی این آگاهی‌بخشی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در مفهوم فرهنگ شهروندی، جنبه حقوقی و تکالیف و مسئولیتها مطرح می‌شود و مسئولیت شهروندی همان خودآگاهی مردم از حقوق شهروندی و احساس نیاز همگانی برای اجرای این حقوق است. بدین معنا که افراد تا نسبت به حقوق شهروندی آشنایی و آگاهی نداشته باشند، از وظایف خود آگاه نخواهند شد و به آن عمل نخواهند کرد. پس برای اینکه حقوق شهروندی مؤثر باشد، شهروندان باید حقوق یکدیگر را بشناسند و آنها

را محترم بشمارند. آگاهی از این حقوق به فرد اجازه دخالت آگاهانه در سرنوشت خود را می‌دهد و منجر به احقاق حقوق خود و زندگی بهتر خود و دیگر اعضای جامعه می‌شود (شیانی، ۲۰۰۳). بنابراین میزان آگاهی افراد از حقوق و تعهداتشان و شیوه فعال شدن آنها در جامعه، در میزان تحقق شهروندی و ارتقای آن نقش مؤثری دارد. آگاهی شهروندان از حقوق و فرهنگ شهروندی، مبنای اجرای عدالت اجتماعی بوده و فقط در صورت آگاهی مردم از حقوقشان می‌توان به ایجاد و تثبیت امنیت و رفاه اجتماعی پایدار و مستمر امیدوار بود. بی‌اطلاعی از حقوق افراد و اهمال‌ورزیدن در مورد آن یا حقیر انگاشتن آن، یکی از مهم‌ترین علل تیره‌روزیهای مردم و اداره حکومتهاست. اولاً شهروندی و عدم رعایت اصول شهروندی از جمله مشکلات اولویت‌دار کشور بوده و در ثانی مردم کشور ما آگاهی زیادی از حقوق و مسئولیتهای شهروندی خود ندارند. همچنین رعایت حقوق شهروندی و به تبع آن اخلاق شهروندی در سطح خوبی قرار ندارد (لطف‌آبادی، ۲۰۰۶).

در ایران بیش از یک سده است که مبارزه برای احقاق حقوق فرهنگ شهروندی و به‌عبارت‌دیگر فرآیند تبدیل امت به ملت و رعیت به شهروند با فراز و نشیبهای فراوانی ادامه دارد (مالجو، ۲۰۱۰). چالشهای فرهنگی و اجتماعی بحران‌زا در شهرهای مختلف ایران به دلیل عدم آگاهی و ناآشنایی شهروندان از فرهنگ شهروندی‌شان است (پیرهادی، ۲۰۰۶).

رسانه‌ها و وسایل بسیار مهم ارتباط‌جمعی هستند که با انتقال اطلاعات و پیامهای مختلف و تبادل دوسویه اطلاعات و افکار با مخاطبان در شکل‌گیری آگاهی افراد در زمینه شهروندی تأثیر بارزی دارد. گستردگی و امکان دسترسی همه مردم به رسانه‌ها و ورود آن به عرصه‌های عمومی و محلی، می‌تواند رکنی از ارکان ارتقادهنده آگاهی در زمینه حقوق شهروندی باشد. رسانه‌ها از طریق آموزش شهروندی می‌توانند در جهت آماده ساختن افراد به‌عنوان شهروندان فعال برای مشارکت در یک زندگی مدنی اثرگذار باشند (ذکایی، ۲۰۰۳).

آگاهی‌بخشی از طریق رسانه‌ها بر اساس حقوق و مسئولیتهای شهروندی می‌تواند به

ایجاد جامعه‌ای آزاد، شکیبا و منصف و مشارکت‌جو منجر شود (صدرالسادات، ۲۰۱۱). جامعه ایران، جامعه‌ای در حال توسعه و تحول به لحاظ اجتماعی و فرهنگی است. نهادهای مدنی و اجتماعی نوپا شکل گرفته و در روند توسعه خود بسر می‌برند. ارتقای فرهنگ شهروندی یکی از ابعاد مهم مسئولیت این نهادهاست که حتی نهاد خانواده و نظام آموزشی و نهادهای اجتماعی را تحت تأثیر خود قرار داده است. وجود نهادهای فرهنگی، مدنی و سایر ارگانهای اجتماعی، در ارتقای فرهنگ شهروندی نقش مؤثری داشته است؛ بنابراین از این فرصت می‌توان برای آگاه‌سازی و جذب شهروندان و نهادینه کردن اصول فرهنگ شهروندی برای تربیت فردی مسئولیت‌پذیر، قانون‌مدار و مشارکت‌جو استفاده کرد. بنابراین آگاه کردن شهروندان از فرهنگ شهروندی از طریق نهادهای فرهنگی و مدنی، از اولویتهای مهم و اساسی است.

در فرهنگ شهروندی با هنجارهای قانونی و اشکال از قبل تعیین شده و سخت همانند حقوق شهروندی روبرو نمی‌شویم، بلکه با مجموعه‌ای از هنجارها و ارزشهایی روبرو شده که انعطاف‌پذیری بسیاری دارند که این امر از وجود تفاوتها و تنوعات فرهنگ شهری یا خرده فرهنگهای شهری شکل می‌گیرد. فرهنگ امری شهروندی است که از یک فرد تا مجموع بزرگی از گروههای جامعه که به‌طور نسبی قابل بررسی است را مطالعه می‌کند. بر این اساس، مطالعه حاضر قصد دارد با رویکرد فراتحلیل، عوامل مؤثر بر حقوق شهروندی در ایران را بررسی کند.

مبانی و رویکردهای نظری

مسائل سیاسی و حقوق شهروندی در علوم انسانی، واقعیتی چندبعدی و چندلایه دارد. بنابراین؛ برای تشریح این موضوعات، امکان استفاده از یک تئوری و نظریه خاص وجود ندارد. هر تئوری بخشی از موضوع را تشریح می‌کند و هیچ تئوری جامعیت ندارد؛ و

تئوریهای گوناگون مکمل هم‌اند. این بحث درباره موضوع این تحقیق نیز صدق می‌کند. بنابراین، برای تشریح مسئله حقوق شهروندی، امکان بهره‌گیری از یک تئوری خاص نیست و باید ترکیبی از نظریه‌ها و گفتمانها مورداستفاده قرار گیرد. در پژوهش حاضر؛ نظریه‌های تبیین‌کننده حقوق شهروندی به سه گفتمان اصلی ۱. گفتمان فردگرایی لیبرال، ۲. گفتمان شهروندی اجتماعی‌گرایی و ۳. گفتمان شهروندی جمهوری‌گرایی (مدنی و جدید) تقسیم شده است؛ که در ادامه به بررسی آنها خواهیم پرداخت. اما قبل از این بررسی، اشاره‌ای به تاریخچه و مفاهیم حقوق شهروندی خواهیم داشت.

اصول حقوق بشر و شهروندی تا قرن هجدهم مکتوب و مدون نبود. از این رو، ارسطو^۱، بنیان‌گذار حقوق مردمان یونان است. در یونان، شهروندان در مقابل بیگانگان و بردگان بودند (ذوالفقاری و ذبیح نیا، ۲۰۱۹). پیشینه نظری شهروندی به اندیشه سیاسی - اجتماعی سقراط، افلاطون و به‌ویژه ارسطو در یونان باستان، رواقیون و فلاسفه مسیحی به‌ویژه آگوستین^۲ و اکویناس^۳ در قرون وسطی و به شکل منسجم‌تر در اندیشه سیاسی ماکیاول، هابز، لاک^۴، روسو، کانت^۵ و هگل^۶ در دوره رنسانس برمی‌گردد (لی، ۱۹۹۹). در یونان باستان؛ موقعیت شهروندی در دولت - شهر، انحصاری و نابرابری موقعیت بدون چون و چرا پذیرفته شده بود. حقوق تمام اقشار نادیده گرفته می‌شد و آنان را به عنوان شهروند نمی‌شناختند (دلایز، ۲۰۱۲). رواج ویژه مفهوم شهروندی در دوره معاصر، به اندیشه سیاسی هابز و لاک مربوط می‌شود (فرمیهنی، ۲۰۱۰). در اندیشه سیاسی مدرن شهروندی با مفاهیم حقوق، وظایف، مشارکت، رضایت و امتیازات شهروندی مترادف شده و سهم قابل توجهی در نظریه‌های شهروندی را

1 Aristotle

2 Augustine of Hippo

3 Thomas Aquinas

4 John Locke

5 Immanuel Kant

6 Georg Wilhelm Friedrich Hegel

به خود اختصاص داده است (ارمه، ۱۹۹۷؛ آبراهامیان؛ ۲۰۲۰؛ طلوعی، ۲۰۰۰؛ فالکس، ۲۰۲۰). ریشه شهروندی به شهرها یا پولیسهای یونانی و دولت-شهرهای روم باستان برمی گردد (کلدی و پوردهناد، ۲۰۱۳). به کسی شهروند گفته می شود که تحت الحمايه حکومت بوده و قوانین و مقررات آن را به رسمیت بشناسد (ذوالفقاری و ابویی، ۲۰۱۹).

حقوق شهروندی آمیخته‌ای از وظایف و مسئولیتهای سیاسی، مدنی، اجتماعی و فرهنگی افراد در قبال یکدیگر، شهر و دولت است (باقری‌بنجار و مرجانی، ۲۰۱۷) که با ورود به هزاره سوم، اهمیت یافته است (نیازی و جعفرپور، ۲۰۱۶). حقوق شهروندی دو بعد دارد: مدنی و سیاسی. بعد مدنی شامل آزادی عملکرد فردی، آزادی اندیشه، آزادی عقیده، بیان و آزادیهای اقتصادی و اجتماعی است؛ و بعد سیاسی هم مربوط به حق انتخاب کردن، حق انتخاب شدن؛ و حق تابعیت است (ذوالفقاری و زارع زردینی، ۲۰۱۸، به نقل از باقری‌بنجار و سپهوند، ۲۰۱۳). بدین ترتیب، درباره حقوق شهروندی؛ سه گفتمان اصلی وجود دارد. ۱. گفتمان فردگرایی لیبرال، ۲. گفتمان شهروندی اجتماع‌گرایی و ۳. گفتمان شهروندی جمهوری‌گرایی (مدنی و جدید).

گفتمان فردگرایی لیبرال:

فردگرایی لیبرال یک جریان فکری است؛ که از زمان توماس هابز^۱ به بعد بر تفکر انگلیسی-آمریکایی غلبه کرده است. این رویکرد سرچشمه اندیشه شهروندی در بریتانیا و ایالات متحده آمریکاست. در این تفکر، شهروندی به‌عنوان موقعیتی در نظر گرفته شده است که باید به‌منظور کسب و حفظ آن تلاش کرد. این تفکر تأکید می‌کند که فرد موجودی عقلانی و آزاد در انتخاب شیوه زندگی است و دولت نیز در این میان بی‌طرف است (شیانی و داودوندی، ۲۰۱۰).

¹Thomas Hobbes

در این سنت، شهروندی اساساً به مثابه مجموعه حقوق فردی تعریف می‌شود که به افراد فرصت می‌دهد تا منافع شخصی خود را از طریق ابزارهای قانونی مثل انتخابات، تشکیل هیئتهای پارلمانی دنبال کنند (شیانی، ۲۰۰۲). اولین نظریه پردازان لیبرال که نقش محوری برای حقوق قائل شدند، معتقد بودند که شهروند را باید در برابر قدرت رو به رشد دولت حفاظت شود، زیرا؛ بدون حقوق مدنی، حیات، آزادی و مالکیت افراد در معرض خطر قدرت خودسرانه دولتهاست (فالكس، ۲۰۲۰). هدف اصلی این دیدگاه، حمایت و تأمین افراد به واسطه حقوق است. کارکرد مهم حوزه سیاسی در این رویکرد ارائه خدمات به منظور کسب منافع و رسیدن به مقاصد افراد است. امتیاز مهم این رویکرد تأکید بر آزادی، استقلال و عدالت به عنوان ارزش برای تضمین فعالیتهای فردی و اجتماعی است.

از جمله حقوق افراد، حق مشارکت است: افراد حق انتخاب دارند و اگر نخواهند فعال باشند، شهروندی آنان سلب نمی‌شود (اولد فیلد، ۱۹۹۰). به زعم اولیور و هیترا^۱ (۱۹۹۴)، تعارضات حقوق مدنی و اجتماعی در ایالات متحده به سلطه شهروندی مدنی به رویکرد اتخاذ شده به حقوق اجتماعی شکل داده است. نتیجه چنین وضعیتی یک گرایش فرهنگی به سمت تأکید بر دو شکل نسبتاً افراطی رابطه انسان است: مبادلات قراردادی مجرد میان افراد برابر از یک طرف و روابط نیکوکارانه بدون عوض و یک جانبه از طرف دیگر.

مارشال (۱۹۹۴) معتقد است که برداشت ذره گونه و اتمی فردگرایی لیبرالیسم از جامعه غلط است. چراکه سیر زندگی هر فردی به طور تنگاتنگی با زندگی دیگران ارتباط دارد. افراد از چند جهت با هم ارتباط دارند. اول اینکه مردم به عنوان حیوانات سیاسی تنها از طریق مشورت جمعی می‌توانند به نهادهای عمومی امروزی شکل دهند. دوم اینکه از طریق تقسیم اقتصادی کار نیز افراد برای انجام خدمات و عرضه محصولات به یکدیگر وابسته‌اند.

---

1 Oliver & Heater

گفتمان شهروندی اجتماع‌گرایی؛

این گفتمان با نقد گفتمان فردگرایی لیبرال آغاز می‌شود و بر چند نکته تأکید می‌کند. اجتماع‌گرایان به‌گونه‌ای قوی استدلال کرده‌اند که تمرکز بیش‌ازحد بر حقوق شهروندی مضر است. حقوق فردی شهروندی سطحی و دفاعی تربیت می‌کند که فقط برای حفظ جامعه سیاسی که حقوق بر آن بنا شده، تلاش می‌کند. فردگرایی لیبرالیسم نگرشی خودخواهانه و ابزارگرایانه به دموکراسی و شهروندی دارد و نه به‌عنوان تجلیات زندگی جمعی و اشتراکی، بلکه شیوه‌های افزایش نفع شخصی است. بدین ترتیب، به تعبیر فالکس (۲۰۲۰)، حقوق درخواست می‌شوند، اما مسئولیتها پذیرفته نمی‌شوند. بنابراین، آزادی به یک جواز سوءاستفاده تبدیل می‌شود.

گفتمان شهروندی اجتماع‌گرایی، گفتمان فردگرایی لیبرال را موردانقاد قرار داده و استدلال می‌کنند که افراد نمی‌توانند موقعیت خود را بدون ارجاع به نقش خود به‌عنوان شهروند و مشارکت‌کننده در زندگی اجتماع سیاسی درک کنند، و چارچوبهای سیاسی را بدون ارجاع به منافع و اهداف مشترک توجیه کنند. به همین دلیل در این گفتمان، فرد «وضعیت‌مند» مطرح می‌شود؛ یعنی فردی که در دل اجتماع خود قرار دارد و از طریق تعلقات و فهم مشترکی که دارد، زندگی اجتماعی را شکل می‌دهد و تعریف می‌کند. در این تفکر، شهروندی به معنای عضویت کامل در اجتماع و عمل به تعهدات و وظایفی است که در قالب مشارکت اجتماعی و سیاسی تبلور می‌یابد. به‌گونه‌ای که افراد بدون اجبار و محدودیت با عمل به مسئولیت اخلاقی و وظایف اجتماعی، منافع خود و اجتماع را تأمین می‌کنند. در این برداشت، شهروندی علاوه بر مشارکت فعال در زندگی سیاسی، دربردارنده انتظاراتی چون تعهد و وفاداری به کشور، ملت و دولت، دفاع از میهن، اطاعت از قوانین، تسامح و مدارا با دیگران و نظایر آن است (اولدفیلد، ۱۹۹۰).

گفتمان شهروندی جمهوری‌گرایی (مدنی و جدید)؛

در آراء جمهوری‌خواهان، شهروندی مفهوم کلیدی و یک عمل است که اگر فردی در آن درگیر نشود، شهروند نیست؛ یعنی عضویت کامل در اجتماع سیاسی، با انجام تکالیف و وظایف امکان‌پذیر است (غیاثوند، ۲۰۱۱). این گفتمان با نقد گفتمان شهروندی فردگرایی لیبرال، به پیوند آزادیهای فردی و همبستگی اجتماعی در اجتماع تأکید می‌کند. مهم‌ترین متفکران این دیدگاه ارسطو، ماکیاول^۱ و روسو^۲ هستند. در این گفتمان افراد بر جامعه اولویت ندارند، بلکه هویت‌های خود را در بستر اجتماعی شکل می‌دهند. به عبارت دیگر، عضویت کامل در اجتماع و عمل به وظایف، آنان را شهروند می‌کند (شیانی، ۲۰۰۳؛ نبوی و دیگران، ۲۰۱۰). به‌زعم اولد فیلد^۳ در گفتمان شهروندی جمهوری‌خواهی، شهروندی فقط شأن حقوقی نیست بلکه نوعی فعالیت برای مشارکت در فعالیتهای اجتماعی برای شهروند شدن است. حمایت از شهروندان برای تحقق شهروندی از مهم‌ترین الزامات این گفتمان است. جمهوری‌گرایان تأکید دارند که شهروندان هم قادرند و هم باید در تحقق شهروندی سهیم باشند و این مربوط به ایفای وظایف و تکالیف شهروندی است. در این تعامل، افراد آماده کاهش منافع شخصی در قبال خیر و منافع اجتماعی هستند. در واقع، دغدغه اصلی این گفتمان پرورش شهروندانی فعال و سیاسی است (غیاثوند، ۲۰۱۱).

داندورف^۴ از جمله صاحب‌نظران حقوق شهروندی، معتقد است هیچ مفهوم یا ایده دیگری به اندازه شهروندی در تاریخ انسان با خواسته‌های او برای برابری و آزادی ترکیب نمی‌شود؛ اما چنین ترکیب‌هایی ایستا نیستند. سه عامل تعیین‌کننده شدت تضاد، میزان محرومیت و میزان مقاومت در برابر تغییر و تراکم یا انباشت تضاد، عناصر اصلی حل تعارض محسوب می‌شوند

1 Niccolò Machiavelli

2 Jean-Jacques Rousseau

3 Oldfield

4 Ralf Dahrendorf

(برتون، ۲۰۱۹).

از نظر دارندورف (۱۹۹۴)؛ در تاریخ مدرن هیچ ایده اجتماعی پویاتر از شهروندی وجود ندارد، چراکه برای قرن‌ها موتور حرکت گروه‌های اجتماعی بوده است؛ اما امروزه، نمی‌توان تصویر پویایی از شهروندی در جامعه مدرن یافت، چون ایده شهروندی به تمام مفاهیم مهم مدرنیته پیوند خورده و نقش شهروند به‌عنوان مجموعه حقوق برابر اولیه یا اساسی مشارکت برای اعضای کامل اجتماع تعریف می‌شود. به‌زعم وی تفاوت میان حقوق برابر و موقعیتهای برابر، میان سطح فرصتهای انتخاب و فرصتهای واقعی، پیچیده و مبهم است.

دارندورف محرومیت را دشمن شهروندی می‌داند و می‌گوید ملموس‌ترین تأثیر این فرایند ظهور پدیده «بی‌طبقه» است. این پدیده یک مسئله طبقاتی نیست. با ظهور این طبقه، افرادی در انتهای نظام قشربندی اجتماعی، حتی نمی‌توانند پای خود را روی اولین پله نردبان بگذارند؛ که این موجب محرومیت از ارزشهای شهروندی می‌شود. اعضای فاقد طبقه در حین فقر و فلاکت و کمبودهای مسکن، آموزش، تغذیه، درمان و شغل؛ در رفتارهای اجتماعی درگیر می‌شوند؛ و با بدنامی و تبعیض مواجه؛ و به تعبیر سیاسی، بی‌آزار و در مفهوم اقتصادی، سربار می‌شوند.

پیشینه تجربی:

حقوق شهروندی از مسائل مهم جامعه ایرانی است. در ایران، این مفهوم نخستین بار در دوران هخامنشی (منشور کوروش) مطرح شده است. بعد از انقلاب حقوق شهروندی به معنای سیاسی و اجتماعی، شکل نوینی به خود گرفته و تلاشهای زیادی در این زمینه انجام شده است. برخی پژوهشهای تجربی عوامل مؤثر بر حقوق شهروندی را بررسی کرده و راهکارهای مرتبط با آن را ارائه داده‌اند. این تحقیقات با وجود داشتن یافته‌های مناسب، از پراکندگی و فقدان انسجام رنج می‌برند. بنابراین؛ پژوهش حاضر تلاش می‌کند با مرور

تحقیقات قبلی حقوق شهروندی، به یک جمع‌بندی مناسب علمی دست یابد. در ادامه مطالعات صورت گرفته در باب حقوق شهروندی، در جدول ۱، گزارش شده است.

جدول ۱: پیشینه پژوهش حقوق شهروندی

نویسنده/سال	عنوان
ربانی و همکاران (۲۰۰۶)	بررسی عوامل اجتماعی، فرهنگی و میزان آگاهی افراد از حقوق شهروندی
اسکافی (۲۰۰۷)	بررسی میزان آگاهی جوانان از حقوق و تکالیف شهروندی و عوامل مؤثر بر آن
هزارجریبی و امانیان (۲۰۱۱)	آگاهی زنان از حقوق شهروندی و عوامل مؤثر بر آن
کلدی و پوردهناد (۲۰۱۳)	بررسی میزان آگاهی و نگرش دانشجویان نسبت به حقوق شهروندی
وثوقی و حضرتی (۲۰۱۲)	بررسی جامعه‌شناختی رابطه سرمایه نمادین و نگرش به حقوق شهروندی
حسین‌زاده و همکاران (۲۰۱۲)	بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندی در بین شهروندان
باقری‌بنجار و سپهوند (۲۰۱۳)	بررسی میزان آگاهی از حقوق و تکالیف شهروندی و عوامل مؤثر بر آن
زیاری و همکاران (۲۰۱۳)	ارزیابی میزان آگاهی‌های عمومی شهروندان پیرانشهر از حقوق شهروندی
شیرعلیزاده و همکاران (۲۰۱۴)	بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین دین‌داری با آشنایی به حقوق شهروندی
مهدوی و عاشوری (۲۰۱۴)	بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر ارتقاء فرهنگ شهروندی
همتی و احمدی (۲۰۱۴)	تحلیل جامعه‌شناختی از وضعیت فرهنگ شهروندی و عوامل تبیین‌کننده آن
بخارایی و همکاران (۲۰۱۵)	تحلیل رابطه جامعه‌شناختی سبک زندگی و گرایش به حقوق شهروندی
قهرمانی و داوودپور (۲۰۱۵)	سنجش میزان آگاهی اساتید دانشگاه از حقوق شهروندی
سام‌آرام و برزگر (۲۰۱۶)	بررسی احساس بر خورداری از حقوق شهروندی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن

عنوان	نویسنده/سال
تحلیلی جامعه‌شناختی از میزان آگاهی شهروندی شهروندان	شارع پور و شعبانی (۲۰۱۶)
تبیین عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر فرهنگ شهروندی شهروندان تهرانی	نیازی و جعفرپور (۲۰۱۶)
تأثیر طبقه اجتماعی در میزان آگاهی از حقوق شهروندی	احمدی و ساعی‌ارسی (۲۰۱۷)
تحلیل میزان عوامل مؤثر بر آگاهی از شهروندی در بین دانش‌آموزان	بهرامی و همکاران (۲۰۱۷)
رابطه عوامل اجتماعی و آگاهی از قوانین با آگاهی از حقوق شهروندی	رمضان و جانی‌پور (۲۰۱۷)
ارزیابی میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی و قوانین شهری	ابراهیمی و همکاران (۲۰۱۸)
عوامل اجتماع مؤثر بر آگاهی زنان شهری از حقوق شهروندی	لاریجانی (۲۰۱۸)
رابطه سرمایه اجتماعی، تعهد شهروندی افراد و مشارکت اجتماعی با حقوق شهروندی	هدایت‌زاده و همکاران (۲۰۱۸)
تأثیر انقلاب اسلامی در ارتقای آگاهی مردم از حقوق شهروندی و کرامت انسانی	احمدی و کاظمی‌نژاد (۲۰۱۹)
آیا اعتماد اجتماعی باعث افزایش پایداری به تکالیف شهروندی می‌شود؟	الهی امیرآباد و همکاران (۲۰۱۹)
بررسی میزان آگاهی از حقوق شهروندی و عوامل مرتبط با آن	بهرامی و همکاران (۲۰۱۹)
بررسی رابطه آگاهی از حقوق شهروندی با رفتار اجتماعی در میان دانشجویان	دسترنج و ملاحی (۲۰۱۹)
بررسی رابطه تبلیغات شهری و آگاهی از حقوق شهروندی	کاظمی و مظفری (۲۰۱۹)
طراحی و ارائه الگوی رسانه‌ای حقوق شهروندی ایرانیان	محمودی و همکاران (۲۰۲۰)

روش

پژوهش حاضر از نوع فراتحلیل (کمی) است. فراتحلیل، ترکیب، انسجام بخشی و یکدست سازی مطالعات صورت گرفته در یک زمینه مشخص است. فن آماری است که برای مرور نظام مندی استفاده می شود که نتایج حاصل از تعداد زیادی از مطالعات را به صورت کمی ترکیب می کند تا متوسط اثر یک فن خاص را تعیین کند. فراتحلیل دارای ۵ مرحله ۱. تنظیم سؤال، ۲. جست و جوی ادبیات، ۳. انتخاب تحقیقات واجد شرایط، ۴. استخراج داده ها و ارزیابی کیفیت و اعتبار آن و ۵. ترکیب، تعبیر و تفسیر گزارش است. جامعه آماری پژوهش حاضر، کلیه پژوهشهای انجام شده در ایران در سالهای ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸ با موضوع حقوق شهروندی است که در پایگاههای اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی SID، پایگاه مجلات تخصصی نورمگز Noormags، بانک اطلاعات نشریات کشور Magiran ثبت شده است.

از میان بیش از ۳۲ مطالعات پژوهشی در باب «حقوق شهروندی» ۲۰ سند پژوهشی متناسب با ملاکهای فراتحلیل کمی (ضریب همبستگی، حجم نمونه، سطح معنی داری، کیفیت پژوهش، اعتبار و روایی پژوهش، پیمایش) انتخاب شدند. بعد از دسته بندی اولیه مطالعات، سنخ شناسی و توصیف آن، در نهایت متغیرهای پژوهش که بیش از ۲ بار در مطالعات تکرار شده اند، برای تعیین اندازه اثر و ضریب همبستگی آن وارد CMA2 شدند.

یافته های

الف: یافته های توصیفی:

- ۸۲/۱ درصد از جامعه آماری پژوهش را شهروندان و ۱۷/۸ درصد آن را دانشجویان تشکیل داده اند.
- ۱۴/۲۸ درصد تحقیقات در شهر تهران انجام گرفته است.

- ۵۰ درصد به روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای بوده است.
- در سال ۲۰۱۹ بیشترین تحقیقات (۲۱/۴۲) در باب حقوق شهروندی در ایران اجرا شده است.
- بیشترین حجم نمونه (۵۷/۱۴ درصد) بین ۳۰۱-۴۰۰ قرار گرفته است.
- بیشتر پاسخگویان (۵۸ درصد) متأهل و مابقی (۳۵ و ۷ درصد) به ترتیب مجرد و مطلقه بودند.
- ۴۶ درصد پاسخگویان در گروه سنی ۲۶-۳۳ سال، ۲۹ درصد در گروه سنی ۱۸-۲۵ سال و ۲۱ درصد در گروه سنی ۴۰-۳۴ سال قرار داشتند.
- سطح تحصیلات ۶۲ درصد از پاسخگویان دانشگاهی و ۳۸ درصد دیپلم و کمتر است.
- شغل ۳۳ درصد پاسخگویان آزاد، ۲۳ درصد خانه‌دار، ۲۰ درصد کارمند و ۲۴ درصد بیکار و سایر بود.

مختصات روشی مطالعات

جدول ۲: سنخ‌شناسی روشی مطالعات انجام‌شده

شيوه نمونه‌گيري	نمونه	جامعه	محقق (سال)
تصادفی ساده	۲۲۰	۷۲۴۶	ربانی و همکاران (۲۰۰۶)
طبقه‌ای و اتفاقی	۳۶۸	۲۴۳۱۰۰	اسکافی (۲۰۰۷)
خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۱۸۲	۳۳۳۹۴۵	هزارجریبی و امانیان (۲۰۱۱)
خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۴۵۹	۱۶۹۹۶۶	حسین‌زاده و همکاران (۲۰۱۲)
خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۲۷۰	۱۸۴۲	کلدی و پوردهناد (۲۰۱۳)
خوشه‌ای	۴۵۸	۱۶۹۹۶۶	وثوقی و حضرتی (۲۰۱۲)
تصادفی	۳۷۸		باقری‌بنجار و سپهوند (۲۰۱۳)
خوشه‌ای	۳۲۸		زیاری و همکاران (۲۰۱۳)

Meta-Analysis of Factors Affecting Awareness...

شيوه نمونه‌گیری	نمونه	جامعه	محقق (سال)
تصادفی	۱۱۱۲	-	شیرعلیزاده و همکاران (۲۰۱۴)
طبقه‌بندی سیستماتیک	۳۷۳	۶۹۹۲	مهدوی و عاشوری (۲۰۱۴)
خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۳۸۲	۴۲۰۰۰۰	همتی و احمدی (۲۰۱۴)
تصادفی ساده	۳۸۰		بخارایی و همکاران (۲۰۱۵)
طبقه‌بندی تصادفی متناسب با حجم	۳۳۱	۲۴۲۷	قهرمانی و داودپور (۲۰۱۵)
خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۳۷۶	۲۰۳۳۸	سام‌آرام و برزگر (۲۰۱۶)
خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۲۵۷	۷۸۰	شارع‌پور و شعبانی (۲۰۱۶)
خوشه‌ای	۴۰۰	-	نیازی و جعفرپور (۲۰۱۶)
طبقه‌بندی متناسب با حجم	۴۳۷		احمدی و ساعی‌ارسی (۲۰۱۷)
خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۳۸۰	۶۸۹۴۸	بهرامی و همکاران (۲۰۱۷)
طبقه‌بندی و سیستماتیک	۳۸۷	۱۱۹۴۰۴۹	رمضان و جانی‌پور (۲۰۱۷)
تصادفی	۳۸۱	۴۶۱۴۸	ابراهیمی و همکار (۲۰۱۸)
تصادفی	۳۸۴	-	لاریجانی (۲۰۱۸)
تصادفی ساده	۲۵۵		هدایت‌زاده و همکاران (۲۰۱۸)
خوشه‌ای	۳۸۴	۲۱۰۰۰	احمدی و کاظمی‌نژاد (۲۰۱۹)
تصادفی چند مرحله	۳۸۱	۸۸۲۷۸	الهی امیرآباد و همکاران (۲۰۱۹)
چند مرحله	۸۵۲	۱۱۶۰۶۵۴	بهرامی و همکاران (۲۰۱۹)
طبقه‌بندی تصادفی ساده	۳۵۰	-	دسترنج و ملاحی (۲۰۱۹)
سرشماری	۸۵	۸۵	کاظمی و مظفری (۲۰۱۹)
خوشه‌ای	۳۷۰	۱۰۰۰۰	محمودی و همکاران (۲۰۲۰)

جامعه آماری مطالعات

جدول ۳: جامعه آماری مطالعات انجام شده

نوع جامعه آماری	f	%
دانشجو	۵	۱۷/۸
شهروند	۲۳	۸۲/۱
"	۲۸	۱۰۰

مطابق با یافته‌های جدول فوق، ۸۲/۱ درصد از جامعه آماری پژوهش را شهروندان و ۱۷/۸ درصد آن را دانشجویان تشکیل داده‌اند.

قلمرو جغرافیایی مطالعات

جدول ۴: قلمرو جغرافیایی مطالعات انجام شده

شهرها	f	%
تهران	۴	۱۴/۲۸
اصفهان	۱	۳/۵۷
خرم‌آباد	۲	۷/۱۴
بوشهر	۲	۷/۱۴
پیرانشهر	۱	۳/۵۷
رشت	۱	۳/۵۷
خراسان جنوبی	۱	۳/۵۷
همدان	۱	۳/۵۷
خلخال	۱	۳/۵۷
ایوان	۱	۳/۵۷
پل دختر	۱	۳/۵۷

Meta-Analysis of Factors Affecting Awareness...

شهرها	f	%
مشهد	۱	۳/۵۷
ساری	۱	۳/۵۷
سیرجان	۱	۳/۵۷
تبریز	۱	۳/۵۷
تنکابن	۱	۳/۵۷
سمنان	۱	۳/۵۷
تبریز	۱	۳/۵۷
پاسوج	۱	۳/۵۷
لرستان	۱	۳/۵۷
بندرعباس	۱	۳/۵۷
کشوری	۱	۳/۵۷
N	۲۸	۱۰۰

۱۴/۲۸ درصد تحقیقات در شهر تهران انجام گرفته است.

روش نمونه‌گیری

جدول ۵: روش نمونه‌گیری در مطالعات انجام شده

روش نمونه‌گیری	f	%
روش تصادفی	۷	۲۵
خوشه‌ای چند مرحله‌ای	۱۴	۵۰
طبقه‌ای تصادفی	۶	۲۱/۴۸
سرشماری	۱	۳/۵۸
N	۲۸	۱۰۰

بیشتر تحقیقات یعنی ۵۰ درصد به روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای بوده است.

بازه زمانی مطالعات

جدول ۶: بازه زمانی مطالعات انجام شده

سال	f	%
۲۰۰۶	۱	۳/۵۷
۲۰۰۷	۱	۳/۵۷
۲۰۱۱	۱	۳/۵۷
۲۰۱۱	۳	۱۰/۷۱
۲۰۱۳	۲	۷/۱۴
۲۰۱۴	۳	۱۰/۷۱
۲۰۱۵	۲	۷/۱۴
۲۰۱۶	۳	۱۰/۷۱
۲۰۱۷	۳	۱۰/۷۱
۲۰۱۸	۳	۱۰/۷۱
۲۰۱۹	۶	۲۱/۴۲
۲۰۲۰	۱	۳/۵۷
N	۲۸	۱۰۰

در سال ۲۰۱۹ بیشترین تحقیقات (۲۱/۴۲) در باب حقوق شهروندی در ایران اجرا شده

است.

حجم نمونه در مطالعات

جدول ۷: حجم نمونه در مطالعات انجام شده

درصد	فراوانی	حجم نمونه (نفر)
۷/۱۴	۲	کمتر از ۲۰۰
۱۷/۸۵	۵	۲۰۱-۳۰۰
۵۷/۱۴	۱۶	۳۰۱-۴۰۰
۱۷/۸۵	۵	بالاتر از ۴۰۱
۱۰۰	۲۸	جمع کل

بیشترین حجم نمونه (۵۷/۱۴ درصد) در مطالعات انجام شده بین ۳۰۱-۴۰۰ نفر بوده است.

وضعیت جمعیت شناختی نمونه در مطالعات

جدول ۸: ویژگی جمعیت شناختی نمونه در مطالعات انجام شده

متغیر	زیرگروه	%
وضع تاهل	مجرد	۳۵
	متاهل	۵۸
	مطلقه و بیوه	۷
سن	۱۸-۲۵	۲۹
	۲۶-۳۳	۴۶
	۳۴-۴۰	۲۱
	۴۱ بالاتر	۴
سطح تحصیلات	دیپلم و کمتر	۳۸
	دانشگاهی	۶۲

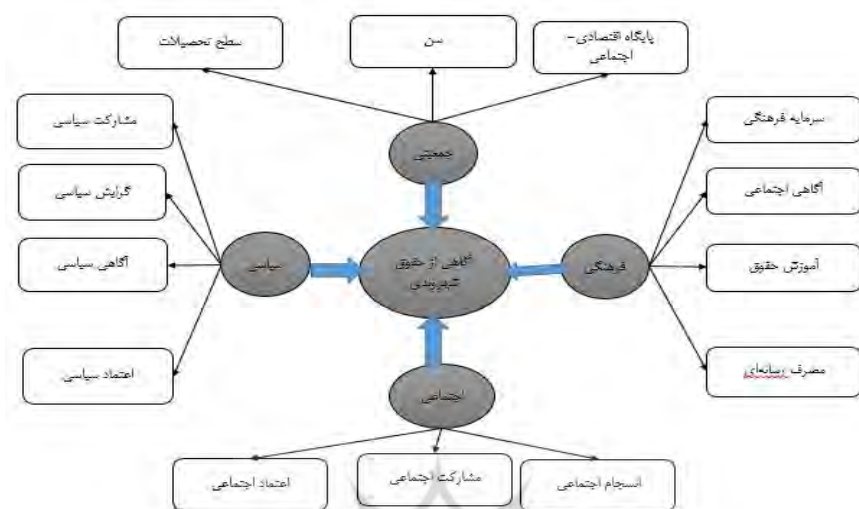
متغیر	زیرگروه	%
نوع شغل	خانه‌دار	۲۳
	آزاد	۳۳
	بیکار	۱۶
	کارمند	۲۰
	سایر	۸

بیشتر پاسخگویان (۵۸ درصد) متأهل و مابقی (۳۵ و ۷ درصد) به ترتیب مجرد و مطلقه بودند. ۴۶ درصد پاسخگویان در گروه سنی ۲۶-۳۳ سال، ۲۹ درصد در گروه سنی ۱۸-۲۵ سال و ۲۱ درصد در گروه سنی ۴۰-۳۴ سال قرار داشتند. همچنین سطح تحصیلات ۶۲ درصد از پاسخگویان دانشگاهی و ۳۸ درصد دیپلم و کمتر است. شغل ۳۳ درصد پاسخگویان آزاد، ۲۳ درصد خانه‌دار، ۲۰ درصد کارمند و ۲۴ درصد بیکار و سایر بود.

ب: یافته‌های تحلیلی

- هرچه سطح مشارکت سیاسی (۰/۳۱۷)، در انتخابات ملی-محلی و مسائل ملی، افزایش یابد، میزان آشنایی با حقوق شهروندی نیز افزایش می‌یابد.
- تقویت گرایش سیاسی (۰/۴۲۷) در جامعه و اهمیت یافتن عضویت و فعالیت حزبی، حقوق شهروندی را در بین جامعه، پراهمیت می‌کند.
- هرچه آگاهی سیاسی (۰/۳۱۷) جامعه نسبت به تحولات داخلی و جهانی، افزایش یابد، به همان میزان آشنایی با حقوق شهروندی نیز افزایش می‌یابد.
- افزایش اعتماد سیاسی (۰/۳۹۶)، بین مردم و نهادهای حکومتی، میزان آگاهی و آشنایی با حقوق شهروندی را افزایش می‌دهد.
- هرچه آگاهی اجتماعی (۰/۳۰۶)، در بین ایرانیان، افزایش یابد، آشنایی با حقوق

- شهروندی، نیز اهمیت بیشتری خواهد یافت.
- هرچه سطح آموزش حقوق شهروندی (۰/۴۸۰) در مدارس، انجمنهای غیردولتی و دانشگاه و مؤسسات علمی، بیشتر شود، میزان آشنایی با حقوق شهروندی نیز افزایش می‌یابد.
  - نفوذ امر رسانه‌ای در (۰/۴۱۸) اعم از داخلی و خارجی، اتصال مردم به شبکه‌های مجازی، در تقویت میزان آگاهی از حقوق شهروندی تأثیرگذار است.
  - هرچه سطح سرمایه فرهنگی (۰/۲۱۶) شهروندان افزایش یابد، آگاهی از حقوق شهروندی را نیز افزایش می‌دهد.
  - با افزایش اعتماد اجتماعی (۰/۳۷۹) در بین مردم، آگاهی از حقوق شهروندی نیز اهمیت بیشتری می‌یابد.
  - هرچه سطح مشارکت اجتماعی (۰/۲۷۲) در امور سیاسی، اجتماعی، اقتصادی افزایش یابد، میزان آگاهی از حقوق شهروندی نیز بیشتر می‌شود.
  - وجود انسجام اجتماعی (۰/۲۷۴) و تقویت آن در سطح جامعه، میزان آگاهی از حقوق شهروندی را نیز افزایش می‌دهد.
  - هرچه سطح تحصیلات دانشگاهی در بین مردم ایران افزایش یابد، آگاهی از حقوق شهروندی نیز اهمیت بیشتری خواهد یافت. با افزایش سن، این امر نیز مهم‌تر شده و همچنین ارتقای پایگاه اقتصادی- اجتماعی شهروندان، بسترهای آگاهی از حقوق شهروندی را تقویت می‌کند.

شکل ۱: مدل تجربی آگاهی از حقوق شهروندی ایرانیان

منابع اثرگذار بر حقوق شهروندی ایرانیان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۹: منابع اثرگذار بر حقوق شهروندی ایرانیان در مطالعات انجام شده

فرض ناهمگونی		گزارش آماری					نوع اثر	متغیر	
P	Q	p	Z	کرانه بالا	کرانه پایین	اندازه اثر			
۰/۰۰۰	۹۸/۷۸۵	۰/۰۰۰	۳/۱۳۵	۰/۵۳۳	۰/۱۵۸	۰/۳۱۷	تصادفی	مشارکت سیاسی	آگاهی سیاسی
۰/۰۰۰	۱۴۳/۰۰۳	۰/۰۰۰	۵/۷۹۱	۰/۵۴۴	۰/۲۹۳	۰/۴۲۷	تصادفی	گرایش سیاسی	
۰/۰۰۰	۱۲۲/۰۸۲	۰/۰۰۴	۱/۵۷۹	۰/۶۵۶	۰/۳۴۵	۰/۳۱۷	تصادفی	آگاهی سیاسی	
۰/۰۰۰	۲۳۷/۵۳۸	۰/۰۰۰	۴/۸۱۵	۰/۷۳۷	-۰/۳۰۳	۰/۳۹۶	تصادفی	اعتماد سیاسی	
۰/۰۰۰	۹۱/۲۵۶	۰/۰۰۰	۳/۹۷۷	۰/۶۵۲	۰/۳۲۷	۰/۳۰۶	تصادفی	آگاهی اجتماعی از حقوق	حقوق شهروندی
۰/۰۰۰	۲۴۸/۰۱۸	۰/۰۰۴	۲/۵۸۹	۰/۷۴۲	۰/۱۱۷	۰/۴۸۰	تصادفی	آموزش حقوق شهروندی	
۰/۰۰۳	۸/۶۱۷	۰/۰۰/	۵/۱۵۹	۰/۴۸۲	۰/۲۳۲	۰/۴۱۸	تصادفی	مصرف رسانه‌ای	
۰/۰۰۱	۱۷/۶۹۹	۰/۰۰۱	۱۰/۳۵۵	۰/۴۳۴	۰/۳۲۵	۰/۲۱۶	تصادفی	سرمایه فرهنگی	
۰/۰۰۶	۹/۴۳۰	۰/۰۰۱	۳/۳۰۸	۰/۵۲۳	۰/۱۴۷	۰/۳۷۹	تصادفی	اعتماد اجتماعی	مشارکت اجتماعی
۰/۰۰۰	۵۳۱/۰۸۸	۰/۰۰۱	۳/۱۹۴	۰/۸۲۶	۰/۲۷۴	۰/۲۷۲	تصادفی	مشارکت اجتماعی	
۰/۰۰۱	۲۲/۶۳۴	۰/۰۰۰	۶/۴۱۸	۰/۵۳۶	۰/۲۹۱	۰/۲۷۴	تصادفی	انسجام اجتماعی	

فرض ناهمگونی		گزارش آماری					نوع اثر	متغیر	زینبار
p	Q	p	Z	کرانه بالا	کرانه پایین	اندازه اثر			
۰/۰۰۰	۱۹۵/۳۱۴	۰/۰۰۰	۲/۶۶۴	۰/۷۷۱	۰/۲۶۶	۰/۱۹۴	تصادفی	سطح تحصیلات	
۰/۰۱۴	۵/۹۷۱	۰/۰۰۱	۳/۲۰۷	۰/۴۵۰	۰/۱۱۶	۰/۲۹۲	تصادفی	سن	
۰/۳۲۷	۱/۲۵۴	۰/۰۰۰	۶/۳۵۶	۰/۷۱۴	۰/۰۹۶	۰/۱۷۸	ثابت	پایگاه اقتصادی- اجتماعی	

یافته‌ها نشان می‌دهد:

۱. بین عوامل سیاسی و آگاهی از حقوق شهروندی رابطه معنی‌داری وجود دارد. با افزایش مشارکت سیاسی (۰/۳۱۷)، گرایش سیاسی (۰/۴۲۷)، آگاهی سیاسی (۰/۳۱۷) و اعتماد سیاسی (۰/۳۹۶)، میزان آگاهی و آشنایی با حقوق شهروندی در بین ایرانیان نیز افزایش می‌یابد.

۲. بین عوامل فرهنگی و آگاهی از حقوق شهروندی رابطه معنی‌داری وجود دارد. بر این اساس، آگاهی اجتماعی (۰/۳۰۶)، آموزش حقوق شهروندی (۰/۴۸۰)، مصرف رسانه‌ای در (۰/۴۱۸) و سرمایه فرهنگی (۰/۲۱۶)، آگاهی از حقوق شهروندی را نیز افزایش می‌دهد.

۳. بین عوامل اجتماعی و آگاهی از حقوق شهروندی رابطه معنی‌داری وجود دارد. هرچه میزان اعتماد اجتماعی (۰/۳۷۹)، مشارکت اجتماعی (۰/۲۷۲) و انسجام اجتماعی (۰/۲۷۴)، افزایش یابد، میزان آگاهی از حقوق شهروندی نیز افزایش می‌یابد.

۴. بین عوامل زمینه‌ای و آگاهی از حقوق شهروندی رابطه معنی‌داری وجود دارد. بر این اساس با افزایش سطح تحصیلات (۰/۱۹۴)، سن (۰/۲۹۲) و پایگاه اقتصادی- اجتماعی

(۰/۱۷۸)، میزان آگاهی از حقوق شهروندی نیز افزایش می‌یابد. بر اساس یافته‌های تحقیق، بین عوامل سیاسی (مشارکت سیاسی، گرایش سیاسی، آگاهی سیاسی، اعتماد سیاسی)، فرهنگی (آگاهی اجتماعی از حقوق، آموزش حقوق شهروندی، مصرف رسانه‌ای، سرمایه فرهنگی)، اجتماعی (اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی) و متغیر زمینه‌ای (سطح تحصیلات، سن، پایگاه اقتصادی- اجتماعی) با میزان آگاهی از حقوق شهروندی رابطه معنی‌داری وجود دارد. بر اساس یافته‌های تحقیق، اندازه اثر عوامل سیاسی بر آگاهی از حقوق شهروندی (۰/۱۸۷)، اندازه اثر عوامل اجتماعی بر آگاهی از حقوق شهروندی (۰/۳۱۲)، اندازه اثر عوامل زمینه‌ای بر آگاهی از حقوق شهروندی (۰/۲۴۳) بوده است که در مجموع متغیرهای فوق توانسته‌اند ۲۰/۸ درصد از تغییرات آگاهی از حقوق شهروندی را تبیین کند.

جدول ۱۰: اندازه اثر آگاهی از حقوق شهروندی

اثر	اندازه اثر r	Z	P
اثر کل	۰/۲۰۸	۳۴/۸۷۵	۰/۰۰۱
سیاسی	۰/۱۲۳	۱۲/۱۹۸	۰/۰۰۰
فرهنگی	۰/۱۸۷	۱۶/۱۵۷	۰/۰۰۲
اجتماعی	۰/۳۱۲	۹/۰۴۴	۰/۰۰۳
زمینه‌ای	۰/۲۴۳	۱۱/۴۳	۰/۰۰۱

بحث

نتایج پژوهش نشان داد که میزان مشارکت سیاسی مردم، آگاهی سیاسی شهروندان، اعتماد سیاسی شهروندان، آگاهی اجتماعی از حقوق شهروندی، آموزش حقوق شهروندی، میزان بهره‌مندی از رسانه‌های جمعی، میزان سرمایه فرهنگی، اعتماد اجتماعی شهروندان، میزان مشارکت اجتماعی و سطح انسجام اجتماع می‌تواند به میزانهای متفاوتی در آگاهی از حقوق مردم، توسعه حقوق شهروندی و افزایش رعایت مؤلفه‌های حقوق شهروندی اثرگذار باشد. بر اساس نتایج، سطح تحصیلات، سن و پایگاه اقتصادی- اجتماعی افراد هم در آگاهی از حقوق شهروندی و همچنین برقراری مؤلفه‌های حقوق شهروندی مؤثر خواهد بود. تحقق مفهوم و شکل‌گیری ایده شهروندی، نیازمند وجود بستری مناسب و زمینه‌ساز است که از آن به‌عنوان جامعه مدنی یاد می‌شود.

کیفیت مشارکت شهروندان در امور جامعه از شاخصهای اساسی توسعه‌یافتگی و از الزامات اساسی سرمایه اجتماعی در هر جامعه مدنی محسوب می‌شود. عناصر کلیدی فرهنگ شهروندی، همواره از طرف محققان و صاحب‌نظران، از ادوار باستان تاکنون مورد بحث و چالش قرار گرفته است. از ضروریات دستیابی به شاخصهای توسعه، تعیین میزان نهادینه‌شدن فرهنگ شهروندی است. شهروندی یکی از مهم‌ترین مفاهیم و ایده‌های اجتماعی است و در شکل‌دادن به نهادهای حکومتی مؤثر است و از سوی دیگر بر مسئولیتهایی که باید بر پایداری جوامع سیاسی و محیط طبیعی مان بپذیریم تأکید می‌کند.

شهروندی به‌عنوان یک ویژگی بارز انسانی ناشی از نیاز انسان به همزیستی مسالمت‌آمیز با دیگر افراد انسانی، آگاهی نسبت به فرهنگ شهروندی و وظایف خود و وجود یک اخلاق مشارکت‌جویانه و آگاهانه در فعل‌وانفعالات اجتماعی است که تفاوتهایی گاه فاحش در وضعیت توسعه انسانی آنها وجود دارد. آگاهی از این امر دارای جنبه‌های مختلفی از جمله

آگاهی از حقوق اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، جنسیتی، مدنی است. آگاهی و آشنایی افراد از این امر نه تنها موجب دستیابی بهتر آنان به حقوق خودشان می‌شود، بلکه سبب می‌شود تا به حقوق دیگران نیز احترام گذاشته و حق آنان را نیز ادا شود. افراد زمانی به حقوق یکدیگر احترام خواهند گذاشت که حقوق و تکالیف خود را بشناسند و در نتیجه شناخت و آگاهی، این امر محقق می‌شود و انگیزه حضور در مشارکت نیز قوی‌تر می‌شود.

حقوق شهروندی، مجموعه قواعد و احکام و قوانینی را شامل می‌شود که بر روابط بین شخصی شهروندان حاکم باشد و به آنها جایگاهی را به‌عنوان عضوی از جامعه اعطا کند. در واقع حقوق شهروندی به‌نوعی حمایت‌های قانون و واگذاری حقوق به شهروندان را برای محافظت آنها از در برابر انواع ناعدالتیها را شامل می‌شود. حقوق شهروندی را نباید صرفاً مجموعه‌ای از حقوق دانست که معطوف به شهروندان و در راستای حمایت از آنهاست، بلکه در مقابل این حق اعطاشده، شهروندان نیز دارای وظایفی هستند. در واقع حقوق شهروندی در جامعه همچون دو روی یک سکه‌ای است که یک‌طرف را حقوق و قوانین تشکیل می‌دهد و طرف دیگر وظایف متناسب با حقوق احراز شده است. حقوق شهروندی از جمله مفاهیم نوظهوری است که با سایر مفاهیم همچون آگاهی شهروندان پیوند نزدیکی دارد. این موضوعی است که در مطالعات پیشین هم به‌صورت ضمنی و علنی مورد تأیید قرار گرفته است؛ به‌گونه‌ای که یافته‌های این پژوهش با نتایج مطالعات ربانی و همکاران (۲۰۰۶)، اسکافی (۲۰۰۷)، هزارجریبی و امانیان (۲۰۱۱)، حسین‌زاده و همکاران (۲۰۱۲)، کلدی و پوردهناد (۲۰۱۳)، وثوقی و حضرتی (۲۰۱۲)، باقری‌بنجار و سپهوند (۲۰۱۳)، زیاری و همکاران (۲۰۱۳)، شیرعلیزاده و همکاران (۲۰۱۴)، مهدوی و عاشوری (۲۰۱۴)، همتی و احمدی (۲۰۱۴)، بخارایی و همکاران (۲۰۱۵)، قهرمانی و داودپور (۲۰۱۵)، سام‌آرام و برزگرپاریزی (۲۰۱۶)، شارع‌پور و شعبانی (۲۰۱۶)، نیازی و همکاران (۲۰۱۶)، احمدی و ساعی‌ارسی (۲۰۱۷)، بهرامی و همکاران (۲۰۱۷)، رمضان و همکاران (۲۰۱۷)، ابراهیمی

و کاظمی نژاد (۲۰۱۸)، لاریجانی (۲۰۱۸)، هدایت‌زاده و همکاران (۲۰۱۸)، احمدی و کاظمی‌زاد (۲۰۱۹)، الهی امیرآباد و همکاران (۲۰۱۹)، بهرامی و همکاران (۲۰۱۹)، دسترنج و ملاحی (۲۰۱۹)، کاظمی و مظفری (۲۰۱۹) و محمودی و همکاران (۲۰۲۰) همسو بوده و آنها را تأیید کرده است.

ملاحظات اخلاقی

لازم به ذکر است در این مقاله همه ملاحظات اخلاقی اعم از ارجاع به منابع، رعایت حقوق ذینفعان، تمامیت علمی و ... رعایت شده است.

- Abrahamian, Y. (2020). *Iran between Two Revolutions*. (A. Golmohamadi & E. Fatahivalilaie, Trans.). Ney. (In Persian).
- Ahmadi, M., & Saie Arasi, I. (2017). The Impact of Social Class on Awareness of Citizenship Rights (Case Study of Bushehr). *Behavioral Sciences* : Abhar, 32(9), 9-28..(In Persian).
- Ahmadi Sepidan, H., & Kazeminajad, A.R. (2019). Investigating the Impact of the Islamic Revolution on Raising People's Awareness of Citizenship Rights and Human Dignity; Case study: Students of Islamic Azad University, Tabriz Branch. *Epistemological Studies in Islamic University*, 79(23), 363-379..(In Persian).
- Ashayeri, T., & Ahmadi, Y., Sorabzadeh, M(2017). Sociological Analysis of Gender Equality in Approaches and Goals of Human Development. *Social Development*, 32(8), 155-176. .(In Persian).
- Bagheri Bonjar, A.R., & Marjani, S. (2017). *Analysis of the Relationship between Citizenship Awareness Awareness and Social Development (Case Study of Rasht Citizens)*. Shahed University - Faculty of Literature and Humanities. .(In Persian).
- Bagheri Bonjar, A.R., & Sepahvand, E. (2013). Investigating the Level of Awareness of Citizenship Rights and Duties and the Factors Affecting It in Khorramabad. *Welfare Planning and Social Development*, 17(6), 128-150. . (In Persian)
- Bahrami, V., Niazi, M., & Sohrabzadeh, M. (2019). A Survey of Citizenship Awareness and Related Factors (Case Study: Citizens of Lorestan Province). *Social Development & Welfare Planning*, 11(38), 35-74. <https://doi.org/10.22054/qjsd.2019.10343>.(In Persian).
- Bahrami, V., Tajmazyani, A., & Amiri, H. (2017). The Analysis of the Effective Factors on Citizenship Knowledge Among Students (Case Study: City of Poldokhtar). *Social Development & Welfare Planning*, 9(31), 81-116.(In Persian).
- Berton, R. (2019). *Political Ethnography*. (N. Fokohi, Tran.). Ney.(In Persian).
- Dahrendorf, R. (1994). *Citizenship and Beyond: The Social Dynamics of an Idea*. In B. Turner & P. Hamilton (Eds.), *Citizenship. Critical Concepts*, Vol. II.
- Dastranj, M., & Mallahi, M. (2019). A Study of the Relationship

- Awareness of Citizenship Rights with Social Behavior among Students of Payame Noor University of BandarAbbas. *Quarterly Journal of Social Development* (Previously Human Development), 13(3), 117-144.(In Persian).
- DeLa Paz, G. (2012). *Citizenship identity and social inequality*. Instituto Federal Electoral San Diego.
  - Ebrahimi, M., & Haghzadeh, A. (2018). Assessing Citizens' Awareness of Citizenship Rights and Urban Laws (Case Study: Tonekabon Citizens). *Pejohesh Melal*, 34(3), 119-133.(In Persian).
  - Elahi Amirabbad, M., Rashidizadeh, A., & Ehmadi, S. (2019). *Does Social Trust Increase Adherence to Citizenship Duties?*. 34(3), 47-60.(In Persian).
  - Erneh, Gi. (1997). *Culture and Democracy*. (M. Saghebfar, Trans.). Ghoghnoos. (In Persian)
  - Eskafi, M. (2007). Survey of Youth Awareness of Citizenship Rights and Duties and the Factors Affecting it in Mashhad. *Social Sciences* (Ferdowsi University of Mashhad), 9(4), 1-33.(In Persian).
  - Eštons, R. (2017). *Great Sociological Thinkers*. (M. Mirdamadi, Tran.). Markaz.(In Persian).
  - Falx, K. (2020). *Citizenship*. (M. Delffourouz, Trans.). Kavir.(In Persian).
  - Farmahini Farahani, M. (2010). *Citizenship Education*. Ayizh.(In Persian).
  - Ghahremani, M., & Davoodpour, Z. (2015). *Assessing the Level of Awareness of University Professors about Citizenship Rights*. Haft Hesar Journal of Environmental Studies, 3(11) .(In Persian).
  - Ghiasvand, A. (2011). *Tendency to Political Citizenship and Factors Affecting It*. Allameh Tabatabaei University.(In Persian).
  - Giddens, A. (2002). *Sociology*. (M. Sabouri, Tran.). Ney.(In Persian).
  - Hedayatzadeh, H., Khodaparasti, R., Bagheri Ghrebagh, H., & Gholami, M.R. (2018). Investigating the Relationship between Social Capital, Citizenship Commitment of Individuals and Social Participation with Citizenship Rights among Citizens of Semnan. *Journal of Urban Sociological Studies*, 8(28), 189-216.(In Persian).
  - Hemati, R., & Ahmadi, V. (2014). Sociological Explanation of Citi-

- zanship Culture And Its Component. *Social Development & Welfare Planning*, 6(18), 139-183. (In Persian)
- Hezarjaribi, J.; & Amanian, A. (2011). Women's Awareness about Citizenship Rights and the Effective Factors on it. *Journal of Urban - Regional Studies and Research*, 3(9), 1-18. (In Persian).
  - Hosseinzadeh, H., Eidar, N.A., & Abbasi, E. (2012). Investigating the Effective Factors on Citizen Participation among the Citizens of Khorramabad. *Urban Sociological Studies (Urban Studies)*, 2(2), 59-81. (In Persian).
  - Hubermas, Y. (2002). *Structural Transformation of the Public Sphere: An Exploration of Bourgeois Society*. (J. Mohammadi, Tran.). Afkar. (In Persian).
  - Kaldi, A.R., & Pourhenad, N. (2013). Survey of Students' knowledge and Attitude Towards Citizenship Rights in Tehran. *Journal of Urban Sociological Studies*, 4(2), 29-58. (In Persian).
  - Kazemi, A., & Mozafari, Sh. (2019). Investigating the Relationship between Urban Advertising and Awareness of Citizenship Rights. *Journal of Urban Management Studies*, 11(39), 19-33. (In Persian).
  - Kyvišto, P. (2009). *Fundamental Thoughts in Sociology*. Translated by Manouchehr Sabouri. Tehran: Ney Publishing. (In Persian).
  - Larijani, M. (2018). *Social Factors Affecting the Awareness of Women in Rey City about Citizenship Rights*, 20(4), 93-113. (In Persian).
  - Lee, W.O. (1999). *Qualities of citizenship for the new century: Perceptions of Asian educational leaders*. fifth UNESCOACEED.
  - Lotfabadi, H. (2006). Teaching national and global citizenship along with stabilizing the students identity and value system. *Educational Innovations*, 5(3), 11-44. (In Persian).
  - Mahdavi, S.M.S., & Ashoori, A. (2014). An Investigation on Effective Economic and Social Factors on Citizenship Culture Development in (Case of Study: Bushehr City). *Journal of Iranian Social Development Studies*, 6(4), 23-36. (In Persian).
  - Mahmoudi, E., Habibzadeh, A., & Navabaksh, M. (2020). Designing and presenting media pattern of citizenship rights of Iranian. *Cultural Studies & Communication*, 16(59), 275-309. (In Persian).
  - Maljoo, M. (2010). Citizenship Rights and Social Security. *Parliament*

- and Strategy*, 33(9), 51-68.(In Persian).
- Marshall, TH. (1994). *Citizenship and social class in BS turner & Hamilton, citizenship: critical concept*. London: Roul ledge.
  - Nabavi, S.A., Ershad, F., & Fazel, S.H. (2010). Factors Related Feeling of Citizenship Among the Students of Shahid Chamran University of Ahwaz. *Social Welfare*, 10(38).(In Persian).
  - Niazi, M., & Jafarpour, M. (2016). Sociocultural Determiners of Citizenship Culture among Tehrani Citizens in 2014. *Socio-Cultural Strategy*, 5(2), 97-122.(In Persian).
  - Oldfield, Adrian. (1990). Citizenship: an unnatural practice. *The Political Quarterly*, 61(2), 177-187.
  - Oliver, D., & Heater, D.B. (1994). *The foundations of citizenship*. Harvester/Wheatsheaf.
  - Pin, M., & Tad, J. (2003). *The Culture of Critical Thought: From the Enlightenment to the Postmodernity*. (P. Yazdanjou, Trans.). Markaz.
  - Pirhadi, A. (2006). *Citizenship Rights*. Soroush Melal.(In Persian).
  - Rabbani, R., Haghghiyan, M., & Esmaili, M. (2006). Survey of Social and Cultural Factors and the Level of Awareness of Citizens about Citizenship Rights (Isfahan in 2005). *Social Sciences* (Shushtar Azad University), 1(1), 85-106.(In Persian).
  - Ramazan Moghadam Vajari, Y., & Janipour, M. (2017). The Relationship of Social Factors and Knowledge of Laws with Knowledge of Citizenship Rights among Rasht Citizens. *Sociological studies*, 10(34), 33-49. (In Persian).
  - Sadrosadat, J., & Sadrosadat, L. (2011). Guidelines for Democratic Citizenship Education Based on Citizenship Rights and Responsibilities. *Social Work*, 3(10-11), 69-76.(In Persian).
  - Samaram, E., & Barzegarparezi, F. (2016). A Study of The Feeling of Possessing Citizenship Rights and Social Factors Affecting It Among Youth of 15-29 Years. *Social Development & Welfare Planning*, 8(27), 75-116.(In Persian).
  - Bokaraei, A., Sharbatian, M.H., & Ahmadi, A. (2015). An Analysis of the Sociological Relationship between Lifestyle and Inclination toward Citizenship Rights (A Case Study: Students at Payam Noor University, South Khorasan Province, Iran). *Journal of Applied Sociology*, 26(4), 87-108.(In Persian).

- Sharepour, M., Alivardiniya, A., & Shabani, M. (2016). Assessing the Level of Awareness of Citizens' Rights and Responsibilities in Relation to Urban Affairs and Related Social Factors. *Urban Sociological Studies* (Urban Studies), 6(18), 1-22.(In Persian).
- Sharepour, M., & Shaebani, M. (2016). Sociological Analysis of Sari Citizen's Citizenship Awareness Rate towards Urban Affairs. *Quarterly Journal of Social Development* (Previously Human Development), 10(3), 29-66.(In Persian).
- Shiani, M. (2002). Citizenship and Social Welfare. *Social Welfare*, 1(4) .(In Persian).
- Shiani, M. (2003). *Citizenship Status and Barriers to Realization in Iran*. Allameh Tabatabaei University.(In Persian).
- Shiani, M., & Davoodvandi, T. (2010). Analysis Awareness Rate of Citizenship Rights Among Students. *Social Development and Welfare Planning*, 2(5), 35-60.(In Persian).
- Shiralizadeh, H, Rasoulzadeh Aghdam, S. & Azimi, L. (2014). So- ciological Study of the Relationship between Religiosity and Familiarity with Citizenship Rights (Case Study: Students of Islamic Azad Univer- sity, Khalkhal Branch. *Journal of Socio-Cultural Change*, 11(2), 55-66. (In Persian).
- Talebzadeh, M., & Fathivejaregah, K. (2013). *Specialized Topics of Curriculum Planning*. Aiyje.(In Persian).
- Tavasouli, Gh., & Nejati Hosseini, M. (2004). The Social Reality of Citizenship in Iran. *Iranian Journal of Sociology*, 5(2), 32-62.(In Persian).
- Toloui, A. (2000). *Political Socialization of Youth with Emphasis on the Role of Television*. Ferdowsi University of Mashhad.(In Persian).
- Vosoughi, M., & Hazrati, M. (2012). Sociological study of the relation- ship between symbolic capital and citizenship rights (case study: Tabriz). *Sociological studies*, 5(14), 141-157.(In Persian).
- Ziyari, K.A., Sheikhi, A.A., Bagherattaran, M., & Kashefidoušt, D. (2013). Evaluation of Citizens Public Awareness of Citizenship Rights and Urban Rules, Piranshahr City. *Geographical Urban Planning Research* (GUPR), 1(1), 59-77.(In Persian).
- Zokaiie, M.S. (2003). Citizenship Education. *The Growth of Social Sci- ence Education*, 19(1), 22-29.(In Persian).
- Zolfaghari, A., & Aboui, N. (2019). *Investigating the Role of Non-*

governmental Social Organizations in the Realization of Citizenship Rights. Presented at the the International Conference on Educational Sciences, Psychology, Counseling, Education and Research.(In Persian).

- Zolfaghari, A., & Zabihnia Emran, A. (2019). Investigating the Ethical Components of Citizenship Rights in the Interpretation of the Kašf al-Asrār wa 'Oddat al-Abrār of Rashīd al-Dīn Maybudī. *Journal of Comparative Studies in Religions and Mysticism*, 3(4), 15-36.(In Persian).

- Zolfaghari, A., & Zarezardeini, M. (2018). *Armed Forces and the Realization of Civil Rights: The Role of the Preventive Police in Maintaining the Security of Citizens in Society*. Presented at the the Fifth National Conference on Law and Judicial Studies, the Fifth National Conference on Law and Judicial Studies.(In Persian).

